

L'amor que crea. Beguines i escriptura femenina medieval

Quan vaig començar a llegir els textos que ens han arribat de les beguines de l'Occident medieval vaig emprendre un camí desconegut, una marxa que, més enllà dels horitzons acadèmics, ara agraeixo per la seva sensació d'infiní.

M'explicaré. Els primers contactes sempre són distants: quan una s'apropa a un text no és mai conscient del que pot desplegar-s'hi. El pes del significat de la poesia només es troba en els camins perduts, és a dir, aquells que no surten als mapes, els que només poden descobrir aquelles qui s'atreveixen a formar part de l'altre; en aquest cas, a establir una relació des d'una mateixa amb el text que tenim al davant.

La pràctica de la relació,¹ però, només va ser possible després de llargues i repetides lectures dels poemes de Hadewijch d'Anvers, Matilde de Magdeburg i de les visions de Juliana de Norwich. Quan em vaig deixar descobrir vaig entendre el que algunes medievalistes havien escrit en els seus articles, sobre els mateixos textos: s'esdevingué la catarsi.

Convençuda que el moviment i l'escriptura de les beguines no era quelcom neutral; que l'originalitat dels seus textos, de la seva vida, del seu ser, no era ambigu; vaig decidir remetre'm a la historiografia clàssica, tradicional, la de la genealogia masculina, per contraposar-la a les afables lectures, que en mi han transcendit també el coneixement acadèmic per instal·lar-se en l'àmbit de l'experiència, dels estudis de les moltes professores que conformen i participen del Centre de Recerca Duoda, així com de la Llibreria de les Dones de Milà, entre altres historiadores que han considerat el pensament de la diferència sexual en les seves interpretacions.

Existeix quelcom de particular en l'escriptura mística femenina del segle XIII, quelcom que l'empeny a expressar-

se amb un llenguatge necessàriament poètic i que el manifesta original, en tant que fruit d'una experiència viscuda des de la interioritat.² Una interioritat, però, que s'enriquí per ésser el punt de partida d'expansió: l'espiritualitat de les beguines neix endins per transcendir en l'amor, un amor que en elles ho és *tot*, és a dir, la relació.

Esctura femenina medieval: un espai diàfan

La seva escriptura esdevé la manifestació d'una necessitat que elles expressen amb la força de la *tempesta* i amb la lírica de l'*amor*.³ Una necessitat inspirada que exigeix sortir al món i que clama en els textos de les beguines i en el que expressen els seus confessors i biògrafs: "Creo firmemente que si ella no lo hubiera puesto por escrito, habría muerto o se habría vuelto loca pues no había dormido ni comido en siete días y no había hecho nada para ponerse en ese estado."⁴

L'objecte creatiu de les beguines sembla néixer de la riquesa de l'alteritat, en l'abraç a un coneixement que busca comprendre's en la substància divina, apropar-s'hi. La seva escriptura és el paradigma d'una feminitat que crea, que teixeix noves vies simbòliques d'interpretació en un acte d'obertura, d'unió. Una interpretació que, sense perdre de vista el context i la mentalitat medieval, cal entendre en la seva dimensió espiritual: els seus poemes es manifesten desitjosos d'una divinitat que, per extensió, *tot* ho cobreix.

L'espiritualitat visionària de les beguines ha estat inserida en el corrent místic de la *Minnemystik* -la Mística de l'Amor- també coneguda com la Mística Cortesana, la qual tingué el seu subsòl doctrinal en el corrent agustinà, transformada per l'ordre del Cister, a la qual moltes d'elles hi estigueren unides. La seva espiritualitat es caracteritza, doncs, per l'harmoniosa capacitat de fusió entre l'amor a Déu, un amor quasi d'arrel cortesana, com s'expressa en la poesia de Matilde de Magdeburg i en la seva lliure adopció de la doctrina cristiana.

La implicació corporal en l'experiència espiritual i mística de les beguines, que traspua la poesia dels seus textos, esdevé consubstancial per copsar la dimensió de la seva escriptura, a partir de la qual brinden veu al seu cos, al seu sentir sexual; de fet, aquest és l'únic mitjà que elles conceben com a possible mediador per transcendir la divinitat. La interioritat de les beguines acull cos i ànima; existència i divinitat són força creadora.

La seva espiritualitat és, doncs, essencialment corporal, conscientment sexuada. És per aquesta raó que quan rellegeixo els poemes que ens han arribat d'aquestes beguines, no puc evitar recordar les meves lectures d'Hélène Cixous, sobretot quan vaig comprendre què volia significar l'autora quan afirmava que l'escriptura és de les dones.⁵

L'art de la paraula no pot néixer sinó del desarrelament, del despeniment de les estructures normatives, les mateixes que dictaven que el silenci era una de les majors virtuts de la dona medieval. En aquest sentit observem com les composicions de les beguines neixen lliures perquè sorgeixen de la capacitat, no solament d'ignorar un ordre social –el d'un gènere que els imposava un model de vida i una tancada codicologia espiritual– sinó de l'auto-representació en un ordre simbòlic propi, el qual les permet reconèixer-se i escriure ('s), el que en definitiva permet l'exercici de la llibertat femenina. Hadewijch d'Anvers expressa en una de les seves cartes la seva personal renúncia a la reglamentació de la pràctica penitent, de la devoció. En definitiva, de l'exercici de l'amor per Déu que, en elles, és l'amor per tot: “[...] Un espíritu de buena voluntad vive en el interior de sí mismo de forma más bella de la que todas las reglas juntas pudieran llegar a ordenar”.⁶

Allà on l'escriptura dóna, on compon una existència que forma part de tot allò que l'ha creat i que –amb ella– crea, hi ha escriptura femenina. Aquesta és la “au dessus de la loi” que em suggerí la professora María-Milagros Rivera, quan jo no podia desencaixar-me, desmarcar-me del contemporani

discurs materialista que, des de Hegel i Marx, em duia a parlar de la propietat sexual del cos, d'una espiritualitat mística impossible que, jo entenia, havia de sorgir del jo *propietari*. L'escriptura femenina és la que floreix fora dels marges dels murs, és a dir, aquella que es manté oberta perquè és aquesta la seva essència.

M'agradaria però, insistir en el cos, en la subjectivitat íntegra d'aquesta escriptura, ja que considero que és la que ens permetria comprendre l'accés a la diferència, el qual Luce Irigaray afirma que es realitza per mitjà de l'afirmació dels cossos.⁷ Però aquesta afirmació dels cossos és la d'Homer, la dels herois de la guerra i la força, l'afirmació masculina del poder a través de la qual es construeix la lògica dominant dels sexes i s'omet la dimensió simbòlica i política femenina. *El amor a lo mismo*⁸ que Irigaray planteja és en femení, la reconciliació, el retrobament amb l'amor que crea: l'origen, la mare, l'esdevenir absolut que és l'obertura a Déu. En definitiva, un estat diàfan de la consciència espiritual, l'obertura al món per la qual no s'exigeix res a canvi. És el camí disposat a l'infinit, a l'espiritualitat lliure que troba sentit en una altra percepció dels intercanvis, sotmesos a lògiques de poder, mercantils i masculines. La de les beguines és l'esfera de la percepció, la qual cosa significa “permanecer en lo abierto, siempre a la escucha de lo exterior, del mundo”.⁹

El llenguatge de la diferència

L'experiència de les beguines transcendeix i els seus textos semblen resistir-se a les interpretacions de gènere. Per què? Doncs perquè l'exercici de la llibertat femenina en la història escapa als esquemes i a les jerarquitzacions socials. Perquè les beguines s'instal·laren més enllà, en l'esfera en la qual la diferència sexual floreix com un do i no pas com una imposició social.

La seva *habitació pròpia*, albergada en l'escriptura, en la paraula, en la creació, es manifesta en el llenguatge propi

de l'amor, l'inherent a l'esperit i al llegat, el que prové de la mare.

Resulta important aquí parlar de llibertat, si parlem de beguines i d'escriptura femenina medieval, ja que com apunta Irigaray: "el amor solo es si es libre".¹⁰ Els textos de les beguines provenen de l'espiritualitat del cos i intenten amb delit que aquest sigui el seu llenguatge. Matilde de Magdeburg escriu, i ho fa des dels sentits, els que cerquen la sensibilitat divina: "No quiero y no puedo escribir si no lo veo con los ojos de mi alma y no lo oigo con los oídos de mi espíritu eterno y si no siento en todos los miembros de mi cuerpo la fuerza del Espíritu Santo" (IV, XIII, 3-5).¹¹

El llenguatge del cos, una expressió que floreix dels canals invisibles de l'enteniment que no s'emmarca, que no es codifica. Era necessari parlar d'allò no anomenable: parlar d'imatges per pensar sense imatges quan la realitat interior esdevenia irrepresentable, perquè el Déu Amor de les beguines és un i està/és en cadascuna d'elles: "Y no vi diferencia entre Dios y nuestra sustancia, como si todo fuera Dios; pero mi entendimiento acepta que nuestra sustancia es en Dios, es decir, que Dios es Dios, y nuestra sustancia es una criatura en Dios" (VL, 54, 17-20).¹²

Com traduir la interioritat a una llengua desarrelada dels cossos, com la llatina? La seva original espiritualitat requeria de noves formes de llenguatge, de noves relacions amb la representació, ja que "si el lenguaje se concibe como representación o sustitución de lo experimentado en lo corporal, pero a costa de ignorar lo auditivo, lo táctil, es imposible que se pueda restituir el sentido inaudito de la experiencia sexuada si no cambian los propios fundamentos del lenguaje".¹³

Les beguines s'expressaren en llengua materna, malgrat ésser versades en llatí, cercaren crear des de la subjectivitat una autonomia simbòlica que els permetés "nombrar al mundo".¹⁴ És així com el llenguatge deixa de ser un

instrument per esdevenir un mediador. La seva expressió se serveix d'un discurs subversiu que trenca amb l'estil especulatiu de la teologia escolàstica. La Mística de l'Amor abraça el llenguatge cortès nodrit de connotacions sexuals que permeten a les seves autores parlar de la unió amb Déu com una experiència subjectiva i sorgida de l'amor, a la recerca de la unió de les dues essències:

"Tú eres sentimiento de amor para mi deseo, / tú eres dulce refresco para mi pecho, / tú eres beso íntimo para mi boca, / tú eres beato gozo de mi hallazgo. / Yo estoy en ti y tú estás en mí, / y no podemos estar más cerca / puesto que los dos hemos confluído en uno / y estamos fundidos en una sola forma / y permaneceremos eternamente imperturbables".¹⁵

Tenim constància de l'experiència espiritual d'una beguina de Mallorca de mitjan segle XV, Elisabet Cifre, de qui el seu confessor, Gabriel Mora, escrigué una biografia.¹⁶ Elisabet Cifre, ja quasi a la tardor medieval,¹⁷ fou beata, mística, mestra i fundadora. Les paraules que el seu confessor posà en boca d'ella no es poden sinó relacionar amb aquest amor espiritual, amb una experiència femenina de la divinitat que tot ho cobreix de subjectivitat. El silenci, la meditació i la solitud són en ella la traducció d'un llenguatge inexpressable que pretén arribar a un coneixement de Déu igualment difícil d'anomenar. La beguina mallorquina, dedicada a l'amor, a Déu, comprengué el llenguatge com una inspiració brindada i que el seu confessor ens trasllada, en boca d'ella, remetent altre cop a la bellesa de la gràcia: "les cosas que dic són pedres preciosas".¹⁸

L'experiència mística parla d'esforç i, sobretot la mística femenina medieval, parla de consciència del propi cos, d'una corporalitat sexuada que, en una *dolça caiguda*, se serveix de l'idioma corporal per significar la pròpia experiència. Aquesta però juga entre el dolor i la joia, ja que el llenguatge del cos no és sinó, en les beguines medievals,

l'expressió d'un esforç per arribar a copsar el sentit partícip de Déu:

“Cuando entré en la vida espiritual / y me despedí del mundo / miré mi cuerpo: / estaba fuertemente armado contra mi propia alma / con gran cantidad de fuerte poder / y con fuerza absolutamente natural. / Vi muy bien que era mi enemigo / y también vi: si quería escapar de la muerte eterna, / tenía que someterlo / y tenía que comenzar la lucha” (IV, II, 99-117).¹⁹

C. Bynum²⁰ assenyalà que la recerca del dolor era més important en la religiositat femenina i suggerí que -al torturar-lo- les dones no rebutjaven el seu cos, sinó que l'identificaven com un símbol de la humanitat de Crist i d'ambdós gèneres, i el mediaren com un mitjà d'accés a la divinitat, així com una font per a l'adquisició de poder. Romandre en l'esfera de la penitència és el que permet que els sentits corporals s'evadeixin i floreixin així els sentits de l'ànima. Aquesta és alhora una relació amb el propi cos formulada des de la concepció neoplatònica: el cos és una presó de la qual ens hem de desprendre, per trencar amb tota la representació. Així ho expressa Margarida Porete, condemnada a la foguera l'any 1310, en el seu llibre *Speculum animarum simplicium*, el qual transmet la idea que l'ànima s'ha d'anar desprenent de tot -la llibertat de no voler- per esdevenir un mirall simple que reflecteixi la voluntat divina.

L'amor que crea llibertat femenina

El cos esdevingué l'alfabet místic que permeté a les beguines traspasar un impuls espiritual al llenguatge, a la llengua materna i a la mateixa experiència íntima i personal que, traduïda corporalment, no caigué mai en el silenci.

L'absència d'una mediació masculina espiritual, facilità una autonomia més enllà de la transcendència mística.

L'adopció d'un model de vida fet a mida permeté a les beguines construir un espai propi en el qual establir una xarxa de relacions entre elles, trencar amb el model de parentiu heterosexual i mantenir-se al marge de l'estructura familiar. L'espiritualitat de les beguines no és sinó un estil de vida que reinventà les formes de relació: crearen comunitats de dones, compartiren els béns i optaren voluntàriament per la castedat en un acte de negació del sistema de parentiu basat en l'estructura patriarcal. Elles foren filles del naixement de les ciutats, dels alts i baixos demogràfics, de l'acceleració del trànsit d'idees i de persones que caracteritza el canvi de mentalitat baixmedieval. Les beguines medievals es forjaren un lloc en l'estructura de les noves ciutats medievals, una prestigiosa autoritat fruit de la seva tasca assistencial urbana i de la seva implicació en la realitat social. La seva espiritualitat traspassà els límits de la construcció personal per esdevenir una experiència col·lectiva i política.

Aquesta fou l'experiència traslladada a la seva escriptura femenina. Els textos de les beguines entrellacen uns comuns coneixements expressats amb similars formes i recursos. Elles, depositàries d'un saber, teixiren una xarxa femenina que s'entreveu en les essències textuais, les quals ens parlen de l'existència d'un moviment que, més o menys articulat, però amb una clara coherència comuna, creà una genealogia femenina al voltant d'una espiritualitat amorosa. Les *magistres* o *Meisterinnen* es dotaren d'una autoritat femenina la qual permeté establir una referència, un fil històric sobre el qual assentar una trajectòria simbòlica i política d'una altra manera d'exercir les relacions i comprendre a Déu, al tot, en cos i significació sexuada.

Recepció de l'article: 8 de gener de 2016

Acceptació: 20 de gener de 2016

Keywords: Beguines - Writing - Femininity -
Embodiment - Female freedom

notes:

¹ Parlo aquí de la “llibertat en relació” que planteja María-Milagros Rivera a María-Milagros Rivera Garretas, “El signo de la libertad femenina hace historia de las mujeres”, *Sociedad Española de Estudios Medievales* 3 (2013), p.17-31.

² Prenc aquest èmfasi de la interioritat de l'obra de Victoria Cirlot; Blanca Garí, *La mirada interior. Escritoras místicas y visionarias en la Edad Media*, Madrid: Siruela, 2008.

³ Parlo aquí de les “stormen van minnen” de Hadewijch d'Anvers.

⁴ Antonin Duraffour, Pierre Gardette, Paulette Dudilly, *Les ouvres de Marguerite d'Oingt*, París: Société d'édition Les Belles Lettres, 1965. *Item ex alia epistola*, 138. Traducció extreta de Victoria Cirlot; Blanca Garí, *La mirada interior...*, cit., p. 151.

⁵ Hélène Cixous, *La risa de la medusa: ensayos sobre la escritura*, Barcelona: Antrophos, 1995, p. 46.

⁶ Extret de Victoria Cirlot; Blanca Garí, *La mirada interior...*, cit., p. 78.

⁷ Luce Irigaray, *Ética de la diferencia sexual*, Castelló: Ellago, 2010, p. 135.

⁸ *Ibíd.*, p. 137.

⁹ *Ibíd.*, p. 174.

¹⁰ *Ibíd.*, p. 97.

¹¹ Traducció extreta de Victoria Cirlot; Blanca Garí, *La mirada interior...*, cit., p. 141.

¹² *Ibíd.*, p. 257.

¹³ Luce Irigaray, *Ética de la diferencia sexual*, cit., p. 26.

¹⁴ Prenc aquesta expressió del títol del llibre de María-Milagros Rivera Garretas, *Nombrar el mundo en femenino. Pensamiento de las mujeres y teoría feminista*, Barcelona: Icaria, 1994.

¹⁵ Traducció extreta de Victoria Cirlot; Blanca Garí, *La mirada interior...*, cit., p. 146.

¹⁶ *La Vida y Revelations de sor Helízabet*, manuscrit que es troba a l'Arxiu del Regne de Mallorca.

¹⁷ Prenc aquesta expressió de la clàssica obra de Johan Huizinga, *El Otoño de la Edad Media. Estudios sobre las formas de la vida y del espíritu durante los siglos XIV y XV en Francia y en los Países Bajos*, Madrid: Alianza, 2005.

¹⁸ Fragment extret de l'obra d'Elena Botina i Montero; Julia Cabaleiro i Manzanedo; i Maria dels Àngels Duran, *Les beguines. La Raó il·luminada per Amor*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2002, p. 99.

¹⁹ Traducció extreta de Victoria Cirlot; Blanca Garí, *La mirada interior...*, cit., p. 129.

²⁰ Caroline Walker Bynum, *Holy Feast and Holy Fast. The religious significance of food to Medieval women*, Los Angeles: University of California Press, 1988, p. 208-218.